

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA VOCABULARULUI POLITIC DIN VEACUL AL XVIII-LEA ÎN ȘCHEII BRAȘOVULUI

Secolul al XVIII-lea, marcînd debutul epocii moderne în zona central sud-est europeană, se află sub semnul benefic al iluminismului și are drept conținut, din punctul de vedere al tipului de comunitate umană în spațiul carpato-dunărean, formarea națiunii române. Unele din argumentele desfășurării acestui proces istoric în cazul Transilvaniei sînt Școala ardeleană (argumentul cultural), răscoala lui Horea (argumentul social) și *Supplex libellus Valachorum* (argumentul politic). Toate aceste trei elemente dovedesc, între altele și în măsură specifică fiecăruia, că nivelul atins de evoluția conștiinței naționale la români trebuia să impună și a impus o abordare sub semnul noii ideologii, iluministe, a domeniului politic. O asemenea abordare modernă a aspectului politic este pretinsă în veacul al XVIII-lea de dorința firească a românilor de a accede la statutul cetățenesc, național, economic, social, cultural și religios adecvat importanței lor în rîndul locuitorilor Principatului. Întreg secolul luminilor este o ilustrare a eforturilor tot mai insistente ale românilor din Transilvania îndreptate spre obținerea drepturilor naționale, eforturi ce vor culmina cu mișcarea *Supplex*-ului. Dar pînă la apogeul acestei mișcări — adevărată sinteză la nivelul întregii Transilvanii a luptei naționale românești, reconstituită prin cercetările acad. David Prodan¹ —, strădaniile românilor pentru autonomie politic-administrativă, pentru drepturi economice, sociale, culturale etc. s-au manifestat și la nivelul comunităților locale. Revendicările formulate de aceste comunități („obști”) românești, timide la început, dar tot mai vehemente în a doua parte a veacului al XVIII-lea, au pregătit sinteza actelor *Supplex*-ului și au creat atmosfera politică necesară receptării și perpetuării mișcării naționale. Una din aceste „obști” românești, este comunitatea orășenească de meșteșugari și negustori din Șcheii Brașovului, purtătoare a unor noi opțiuni social economice, concretizate într-un șir de acte de interes local la început, pentru ca spre finele veacului al XVIII-lea unghiul de abordare să cuprindă, prin variantele brașovene

¹ D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, ediție nouă, refăcută, București, 1967.

ale *Supplex-ului*², aspectul de ansamblu al gravaminelor Transilvaniei românești. O astfel de evoluție a problematicii, analoagă cu situația locală din alte părți ale Principatului, se cuvine a fi cercetată și prin prisma analizei vocabularului social-politic al veacului al XVIII-lea, vocabular pe care izvoarele istorice ni-l relevă, fie și parțial.

Lectura documentelor și cronicilor brașovene evidențiază o comunitate românească energetică și întreprinzătoare, dar atentă la conservarea rânduieiilor tradiționale, pătrunsă de spiritul concurențial-individualist, dornică de o prosperitate materială și spirituală plină de cuviință și cumpătare, prosperitate care să nu ducă însă la „semeție“, și nici la tulburarea „pravoslavniciei credințe“. De aceea, termenii politici sînt și ei adaptați unei vremi de tranziție, oscilînd între medievalism și iluminism, chiar dacă, la un moment dat, sensul și forma lor sînt net orientate spre comandamentele epocii moderne. Prilejul utilizării unui vocabular politic protestatar a fost oferit de luptele și aspirațiile unei comunități ce avea ca țeluri supreme libertatea dezvoltării economice și recunoașterea autonomiei politico-administrative proprii față de patriatul săsesc, reprezentat de Magistratul Brașovului. Sînt reflectate luptele unor oameni prosperi, aflați în plină ascensiune economică, dar dominați de locuitorii privilegiați ai Brașovului săsesc. În timp ce argumentația oponentilor are ca bază statutul de excepție conferit sașilor în evul mediu pe „Fundus Regius“, românii își motivează cererile pe măruri ce țin de spiritul lumii moderne. În veacul al XVIII-lea, temeiul documentar și încurajarea în acțiunile revendicative ale Șcheilor au fost date, pînă la reformele iozefine, de un succes vremelnic al lor, înregistrat aproape concomitent cu recunoașterea drepturilor politice și sociale ale românilor trecuți la unirea cu biserica Romei: este vorba tot de o diplomă leopoldină, dată la 16 septembrie 1701³, prin care se rezervă românilor dreptul de construire și reparare a caselor, de cumpărare a pămînturilor în hotarul orașului, prin care li se acordă acestora dreptul de aducere și vînzare a vinului propriu, de cumpărare de cereale și alimente în zilele de tîrg, de ținere a unor prăvălii în Șchei, de facere a pîinii și fierbere a rachiului necesar consumului fiecăruia etc. În cazul nerespectării acestor drepturi, șcheii puteau recurge la protecție: „Să fie slobodă scăparea lor la Tesaurariat și de acolo la Cămara noastră a Curții“. Magistratul însă, ajutat și de unele formulări prolixice din document, a eludat diploma, restringînd și mai mult libertățile românilor din Șchei: măcelarii nu-și mai pot exercita firesc meșteșugul, taxele vamale se înmulțesc, croitoria și cojocăritul sînt tot mai mult prohibite⁴. Ofensiva Magistratului se conjugă cu asalturile „unației“ în fața cărora românii brașoveni, credincioși tradiției și intereselor lor ex-

² A. Răduțiu, L. Gyémént, *Supplex libellus Valachorum in variantele românești de la Șchei*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975.

³ St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei*, vol. V (1701—1795), Brașov, 1906, p. 1—12.

⁴ *Ibidem*, p. 19—20.

tracarpatică, rezistă cu îndărătnicie. Ei ştiau că obţinerea privilegiilor dorite putea veni nu atât pe cale confesională (prin trecerea la biserica unită, susţinută cu ajutorul Contrareformei de noii stăpîni ai Transilvaniei), cît mai ales prin lupta politică, în susţinerea căreia se simţeau puternici datorită prosperităţii lor economice. De aceea, deşi conceptul de *egalitate*, utilizat în Schei şi exprimat sub formă perifrastică sau indirectă, are trei componente — politică, etnică şi economică — baza sa revendicativă constă în preeminenţa meşteşugărească şi comercială dobîndită de Schei asupra Cetăţii. Ideea de *libertate* („slobozie“, „slobozenie“) îmbracă cel mai adesea forma concretă de libertate politică-etnică, economică, religioasă. Lupta pentru libera exercitare a meşteşugurilor este o constantă a veacului al XVIII-lea. De exemplu, printr-o petiţie către Magistrat din 1735, românii cer astfel de „slobozii“: „pentru croitori şi cojocari şi alte meşteşuguri ce ar putea să lucreze oamenii noştri, ca să fie sloboz“, „pentru că nu sîntem sloboz a vinde în Schei nimic“, „pentru bolte să fim sloboz cu uşa la uliţă ca şi alţi cetăţeni“, „pentru măcelari să fie sloboz ca şi mai înainte“⁵. Uneori revendicările sînt susţinute prin dreptul istoric, dar şi prin argumentul numărului românilor: „Cu lacrimi în ochi ne jeluim şi ne rugăm [...] ca, fiind noi obştea românească acii în Bolgarseghi, mai mult de o 1 000 de familii (subl. ns.) să avem graţie să ne tae măcelarii noştri tot felul de carne [...], să nu ne leşinăm lingă scaunele de carne ale saşilor“⁶. (Fragment din „Inştanţia“ Scheilor către Iosif al II-lea, formulată în 1773).

Atît în cronici cît şi în documente, românii din Schei numesc aşezarea lor oraş, iar pe sine „orăşani“, spre deosebire de Braşovul privilegiat, denumit „Cetate“ şi de locuitorii lui, numiţi cetăţeni. Distincţia, chiar dacă subliniază conştiinţa apartenenţei şcheilor la un grup social urban, are şi o altă semnificaţie: evidenţierea unui statut politic inferior al românilor faţă de ceilalţi locuitori ai „Pămîntului crăiesc“ şi, deci, lupta pentru depăşirea acestei situaţii. Faptul este vizibil într-un pasaj din informaţiile date mitropolitului de Karlowitz la 1737 în legătură cu revendicările comunităţii din Schei: „Precum auzim şi înţelegem, într-alte oraşele creesţi, precum la Buda, la Peşa şi într-alte locuri unde sînt oameni de legea noastră, i priimesc în rîndul cetăţenilor şi ţehu au chilin, dară la noi nici cum nu e slobod“⁷. Dreptul la egală îndreptăţire a românilor din Schei cu cetăţenii este tot mai insistent solicitat, pe măsură ce conştiinţa individualităţii etnice-religioase şi apoi conştiinţa naţională îşi fac loc, adesea corelate cu marile idei ce animau veacul al XVIII-lea european. Faptul este dovedit de frecvenţa în cronici şi documente a termenilor: obşte, ţară, neam, naţiune, „rumân“, „rumânesc“ etc. Astfel, scrisoarea trimisă generalului Valis în problema revendicărilor şcheiene este semnată: *Wallachi ex Suburbio*

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 190.

⁷ *Ibidem*, p. 93—94.

*Coronensi*⁸, iar mai multe petiții din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea sînt scrise în numele „obștii din Bolgarseghi“ sau al „obștii neguțătorilor și rumânilor din Bolgarseghi“⁹. În fața unor asemenea semnături îndrăznețe, Magistratul a reacționat prompt, socotind de pildă, în 1751, că ele ar acredita ideea unei comunități libere, deplin independente, idee ce ar duce la inovații publice ilegale și nocive¹⁰. De altfel, încă în 1738, oficialitatea apreciasse că, prin revendicările lor, românii vor „să formeze un oraș separat în cadrul orașului“ (*civitas in civitate extruatur*)¹¹.

Utilizarea termenului de „țară“, cu referire la regiunile românești extracarpate preluminează la rîndul său o mentalitate a unității naționale, devenită manifestă în veacul al XVIII-lea. Astfel, „Istoria“ lui Radu Tempea II, arată că preotul Todor, după „gilcevilă“ pe care le-a produs în Schei la începutul secolului al XVIII-lea, „noaptea au fugit în Țară“ (Țara Românească), că „au fugit și popa Matei cu preoteasa cu copii cu tot în Țară, pe unde au putut“, de teama autorităților imperiale, care-l anchetau în legătură cu trecerea Carpaților în „Țară“ de către preoteasa și copiii amintitului popă Todor¹². De asemenea, Codex Kretzulescus vorbește la un moment dat despre „rumânii de la Șchiai“ (și nu simplu „scheai“) care „mergia la Țara Rumânească“ în negoțătorie¹³. Într-o plîngere adresată împăratului Iosif al II-lea la 1773, românii brașoveni demonstrează că prin termenul de „țară“ înțeleg atît pămîntul Țării Românești, cît și al Transilvaniei prapry. Neavînd noi slobozenie a le aduce vinurile acasă, le vindem în țară (Țara Românească — n.n.) și nu vine nici o harminție (tricesimă — n.n.) dintr-însele pã sama împărăției. Iar de-am avea slobozenie a le aduce și a le descărca la casele noastre, și hãrmințiile împărătești și țara (Transilvania — n.n.) foarte bine s-ar cîștiga“¹⁴. Deci și Transilvania se cheamã tot „țară“, în sensul în care se folosea de cãtre Schei acest termen pentru Țara Românească, cu rezerva cã peste Carpați, spre deosebire de Ardeal, exista o autoritate politicã românească. Românii brașoveni, chiar dacã erau conștienți de regimul dominației otomane peste Carpați, cel mai adesea, n-au recunoscut direct preeminența politicã turcească în Țara Românească și Moldova; se vede acest lucru din modul aproape ostentativ în care Radu Tempea II subliniazã formula de suveranitate — „din mila lui Dumnezeu“ — în titulatura unor domni¹⁵, ca și din evitarea

⁸ *Ibidem*, p. 85.

⁹ *Ibidem*, p. 197, 200, 203 etc.

¹⁰ A. Răduțiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 22.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

¹² R. Tempea, *Istoria sfintei beserici a Scheilor Brașovului*. București, Edit. pentru literatură, 1969, p. 143, 144, 146 etc. Termenul de „țară“ este utilizat în veacul XVIII și în Banat cu același sens ca și la Brașov (I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 127).

¹³ Em. E. Kretzulescu, *Codex Kretzulescu*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 272.

¹⁴ St. Stinghe, *op. cit.*, p. 188.

¹⁵ R. Tempea, *op. cit.*, p. 123, 130 etc.

numelui de „Țara Turcească“ pe care oficialitatea transilvană îl folosea pentru regiunile românești din afara arcului carpatic. Astfel, în punctele înaintate guvernului la 1752 de către obștea din Șchei privind libertatea comerțului se spune la început: „Pentru că negustorii care aduc din Țara Românească și Turciască marfă...“¹⁶. Se remarcă deosebirea făcută în document între regiunile românești extracarpătice și Imperiul otoman. Dacă totuși uneori se folosește numele de Valahia turcească pentru Muntenia, faptul se explică prin nevoia de a distinge acest teritoriu de Valahia austriacă, adică Oltenia, în perioada 1718—1739.

Termenii de neam (în sens de popor) și națiune în sens politic, dar și etnic, apar cu deosebită frecvență, mai ales după 1735, pentru ca în variantele din Șchei ale Supplex-ului să dobândească puterea de armă de luptă la nivel general transilvan. „Istoria“ lui Radu Tempea II arată: „Anul 1735, iunie 29 zile. S-au auzit cum că părintele mitropolitul Belgradului sîrbesc, mergînd la prealuminatul împărat Carolus, au dobîndit niște milostive privilegii *neamului sîrbesc și a tot neamul de lege grecească ce să află supt biruința împăratului* (subl. ns.), cu care privilegii acest părinte Vichentie Ioanovici multe lucruri au îndireptat în părțile acelea“¹⁷. Ca urmare, românii din Șchei au format o delegație din popa Statie, gocimanul (epitropul), Radu Duma și Gheorghe Hirs pentru a prezenta mitropolitului revendicările lor și dorința de rezolvare a lor prin intermediul privilegiilor ilirice. Tot în 1735, la 5 decembrie, aflăm de la Radu Tempea II că sosește la Braşov „un vlădică sîrb, Nicanor Proin, episcopul Cruşedolului, trimis de la părintele mitropolitul Belgradului, Vichentie Ioanovici, cu patent împărătesc și cu pasuş de la măria sa ghinerariul Valis, ceind oarece ajutori pentru un regement nou, ce au lăsat împăratul ca să facă *națiunul de ritul grecesc*“ (subl. ns.)¹⁸. Românii din Șchei și-au adus și ei contribuția bănească pentru înființarea acestui regiment. Termenii „tot neamul de lege grecească“ și „națiunul de ritul grecesc“ pun în lumină existența unei comunități panortodoxe în Imperiul habsburgic, a unei comunități religioase poli-etnice de tip ortodox (Konfessionsgemeinschaft)¹⁹, comunitate care rămîne însă un cadru de manifestare a fiecărei naționalități în parte, care nu se constituie într-un scop în sine, ci într-un mijloc de realizare prin formă religioasă a unor aspirații laice cu conținut eco-

¹⁶ St. Stinghe, *op. cit.*, p. 141.

¹⁷ R. Tempea, *op. cit.*, p. 152.

¹⁸ *Ibidem*, p. 155. Cf. Em. Turczinski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumanischen Nationalbildung*, Düsseldorf, 1976, p. 160.

¹⁹ De altfel, conceptul de „națiune illirică“, prin care oficialitatea habsburgică înțelegea totalitatea ortodocșilor din Imperiu, nu s-a născut în cadrul acestor comunități credincioase bisericii Răsăritului, ci este o expresie de cancelarie, li-vrească, uzitată de Curtea veneză și de ierarhia eclezastică superioară. Vezi I. D. Suci, *op. cit.*, p. 115.

conomic, social, politic-național, cultural etc.²⁰. De aceea nu credem în ideea evoluției comunității religioase poliethnice din Imperiul habsburgic spre națiunea confesională monoetnică (Konfessionen — Nationalität)²¹ în veacul al XVIII-lea, cum s-a susținut în ultima vreme. În cazul românilor ardeleni, formula devine neaplicabilă fie și din motivul că după 1700, monoconfesionalismul ortodox este frânt prin crearea bisericii greco-catolice, fapt care, după unele inevitabile inversunări și separații, n-a împiedicat totuși, spre finele veacului al XVIII-lea, unirea celor două biserici românești în lupta politică națională. În al doilea rând, formula de națiune confesională rămâne discutabilă și datorită marilor mobiluri ale luptei românilor în veacul al XVIII-lea, mobiluri care, folosindu-se de existența singurei instituții rămase românești în Transilvania — biserica, au un conținut laic în esență, urmărind recunoașterea românilor ca națiune politică și egala lor îndreptățire cu privilegiții principatului. Faptul că laicul subsumează religiosul este cu atât mai vizibil în cazul obștii din Schei, unde revendicările economice și politice sînt de la început prioritare și unde chiar rezistența în fața presiunilor de unire cu biserica Romei înscrie între motivele sale și pe acela că românii brașoveni gravitau, prin interesele economice și prin suportul politic, spre zonele extracarpătice. Scheii nu pretind privilegiile ilirice la 1735 pentru că atunci ar fi dobîndit conștiința apartenenței lor la „comunitatea ortodoxă poliethnică“ din Imperiu; lupta lor începuse cu mult înainte, dovadă că în 1701 și obțin prin diploma leopoldină amintită satisfacerea, cel puțin teoretică, a unei mari părți din revendicările lor în raport cu Magistratul. Dar acordarea unor privilegii pentru sîrbi, mai ales că și unele raporturi de dependență confesională erau orientate spre Serbia, a fost socotit în Șcheii Brașovului un bun prilej pentru reluarea luptei petiționale, invocînd pretextul apartenenței comune la aceeași confesiune. Este deci evident faptul că românii brașoveni au început lupta revendicativă înainte de a se prevala de existența privilegiilor acordate sîrbilor, luptă care, bazată pe interese economice și naționale este, în linii mari, concomitentă cu cea inițiată din mediul greco-catolic de episcopii Ioan Patachi și Inochentie Micu. E drept că, pentru a-și susține cererile, ortodocșii vor uza mai ales de privilegiile ilirice, iar greco-catolicii de a doua diplomă leopoldină din 1701 (prin care și mirenii trecuți la unire beneficiau de drepturi politice), dar cele două ramuri ale luptei vor fuziona prin mișcarea prin Supplex-ului, dovedind că forța conștiinței naționale depășise confesionalul. De altfel Șcheii au mers, în pretinderea revendicărilor lor, deopotrivă pe filiera unor instituții laice și eclaziastice, dovedind că scopul era doar satisfacerea cererilor și, după obținerea unora dintre ele, respectarea lor. Ast-

²⁰ Em. Turczinski, *The National Movement in the Greek Orthodox Church in the Habsburg Monarchy*, in *Austrian History Yearbook*, Rice University, Houston, Texas, 1967, vol. III, partea a 3-a, p. 84.

²¹ *Ibidem*, p. 87; idem, *The Role of the Orthodox Church in Adapting and Transforming the Western Enlightenment in Southeastern Europe*, in *East European Quarterly*, Colorado University, 1975, vol. IX, nr. 4, p. 417.

fel, plîngerile românilor contra neajunsurilor pricinuite de Magistrat, plîngeri formulate la 19 martie 1736, încep cu rememorarea faptului că Leopold I a recunoscut privilegiile Şcheilor, că împăratul Carol VI a confirmat aceste privilegii pe care oficialitatea braşoveană le încălca²².

Termenii de naţiune, neam încep să aibă tot mai mult sens etnic, modern, chiar dacă sensul politic, în virtutea situaţiei concrete din Principat, se menţine încă. În privinţa dreptului la căsătorie, îngădit de acordul necesar şi de taxa datorată Sfatului („Judeţului“), românii cer libertate deplină: „... Că așa s-au obicinuit (cînd o părechie de la legea grecească şi de la naţiun aşezat să să căsătorească) acea părechie întii la judeţul dădea de ştire...“²³. Termenul de „naţiun“ are aici sens etnic şi politic, dar nu confesional, pentru că este precedat de expresia „legea grecească“, care include în sine aspectul religios. În anul 1761 (probabil) între punctele înaintate guvernului se află următorul: „Fiind fii Înălţatei Curţii şi noi ne rugăm să avem şi noi *slobozeniia cum au alte naţioane* (subl. ns.), ca să putem trăi şi împlinii porţia Înălţatei Curţii“²⁴. Aici, conţinutul cuvîntului naţiune vizează aspectul politic-constituţional al Transilvaniei. Într-o petiţie din 1773 către Iosil al II-lea se atacă dreptul de preempţiune rezervat maghiarilor şi saşilor: „Cînd să vinde o moşie de ale *neamului nostru românesc* (subl. ns.) în oraş în Bolgarseg, de va fi voia sasului sau a ungurului să o ia, rumânul nu e slobod să o cumpere“. În acelaşi act sînt subliniate sensul etnic — politic acordat termenului de naţiune, precum şi primordialitatea revendicărilor economice faţă de alte gravamine ale Şcheilor: „De multă vreme am auzit că ar fi făcut milă Înălţata Curte ca să fie slobози şi *neamul românesc* [...] ca şi *alte naţioane* (subl. ns.), de a putea trăi ori cu ce felii de meşteşug“²⁵. Într-o altă cerere pentru respectarea dreptului la libera exercitare a meşteşugurilor, obştea din Schei precizează: „Această instanţie este numai de la *naţiunul românesc* (subl. ns.), că toţi saşi carii să află la Bolgarseghi, în Braşovechi, în Blumăna²⁶, precum şi unguri, sînt slobози a lucra meşteşugul lor, dară numai pe rumânii îi opreşte...“²⁷. În afară de dreptul la exercitarea meşteşugurilor, românii mai cer repartizarea corectă a sarcinilor publice şi participarea reprezentanţilor lor la stabilirea acestor sarcini: „Din toţi oamenii oraşului nostru nu să află măcar unul cînd aşază *porţionul* (subl. ns.), ce numai cît socotesc măriia lor pun pă fieşte care şi cît pun trebuie să plătim“²⁸. De asemenea este apărută proprietatea privată, socotită inviolabilă („moşiile noastre sîntem sloboz să le vindem cui vom vrea, ca un lucru stătători al nostru“²⁹) şi se apelează, conform mentalităţii moderne, la respectarea dreptului la

²² St. Stinghe, *op. cit.*, p. 57—58.

²³ *Ibidem*, p. 58.

²⁴ *Ibidem*, p. 177.

²⁵ A. Răduţiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 62—63.

²⁶ Cartiere ale Braşovului.

²⁷ St. Stinghe, *op. cit.*, p. 271.

²⁸ *Ibidem*, p. 128.

²⁹ *Ibidem*.

judecată: „Iară cînd fac ai noştri [...] pînză pentru treaba casii, atunce pînzari, ca cînd ar fi judecata în mina lor, fără de judecată (subl. ns.), prădînd iau...“³⁰. Ideea administraţiei cu juzi, juraţi, notari proprii apare în Şchei încă în 1735, cu ocazia apelului la acordarea privilegiilor ilirice³¹, ea fiind şi mai insistent subliniată în 1773, cu prilejul anchetei³² referitoare la starea neamului românesc neunit. La întrebarea legată de ce ar trebui făcut „ca norodul cel mai prost, mai întiul, al neamului românesc ca să lepede neştiinţa întru care stă“, s-a răspuns: „Deaca ar fi fost neamul românesc mai de mult slobod a intra în *deregătoriile ceale de obşte* (funcţiile publice — subl. ns.) ca şi alte neamuri, pîn acum cu mult mai mult s-ar fi îndeletnicit în scripturi“. De asemenea se apreciază că „norodul ar pofti mai multă învăţatură“, dacă, „ar nădăjdui părinţii şi copiii *naţiunii rumănesc cum ar putea intra la vreo treaptă orăşenească*“ (subl. ns.). Scopul şcolii în Şchei este adaptat idealului iluminist pragmatic-utilitar (şcoala este necesară „pentru corespondenţa la trebuinţa neguţătorii“) şi politic-naţional (şcoala, ca instrument de luminare duce la eliberarea poporului din ignoranţă şi, în mod concret la „deşteptarea neamului nostru rumănesc“). Această deşteptare trebuia făcută nu prin mijlocirea limbilor străine, ci cu ajutorul limbii româneşti, cum pretinde încă în 1721 cărturarul Radu Tempea II (într-o *Predoslovie la Tîlcul evangheliilor*): „Pentru aceea [...], le-au scos de pe elinie pre limba slovenească [...] şi întru cel de obşte folos l-au dat la tipar, care mai pre urmă şi preaosfinţitul arhipăstorul nostru Chir Teodosie, mitropolitul Ungrovlahiei, văzînd că ar fi de mare folos de s-ar scoate pre limba rumănească, ca să să împărtaşască şi neamul nostru cel rumănesc acestor lumini...“³³. Din cronici, petiţii, anchete, reclamaţii („inştanţii“) etc. reiese adecvarea elitei intelectuale româneşti braşovene la comandamentele veacului iluminist, de la strădania de a fi buni cetăţeni, încadraţi deplin în drepturile lor, pînă la compasiunea pentru „norod“, pentru „săraci“. Încă în 1735, românii din Şchei înscriu într-o petiţie protestul lor „pentru săracii oraşului cum îi duc de-i închid pentru dajde, cu mic cu mare, ca pe vitele“³⁴. Din „Cronica anonimă a Braşovului...“ aflăm că, deşi împărăteasa Maria Tereza a scutit Ţara Birsei pe doi ani de „dajde“, în urma acestui act „puţin folos au avut săracii: pă care au dat dajde zece florini, numai cîte unul li s-au întors, iar ceilalţi i-au mistuit domni“³⁵. Elogiul lui Iosif al II-lea, făcut după credinţa în bunul suveran şi prezent în „Codex Kretzulescus“ se încheie astfel: „Ca acel împărat n-au mai fost de cînd iaşte Casa Austrii [...], să ciarce şi să vază lucrurile şi

³⁰ *Ibidem*, p. 145.

³¹ A. Răduţiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 17.

³² St. Stinghe, *op. cit.*, p. 192—194.

³³ R. Tempea, *op. cit.*, p. 183.

³⁴ St. Stinghe, *op. cit.*, p. 19.

³⁵ N. Iorga, *Insemnări de cronică ale clericilor din Şchei Braşovului*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, 1933, vol. XII, p. 96.

nedreptăţile care să fac asupra săracilor“ (subl. ns.)³⁶. După cum se poate remarca, ierarhia socială este reprezentată prin două categorii, oamenii de rînd şi privilegiaţii, adică „norodul“, „săracii“, pe de o parte şi „domnii“, pe de alta, aşa cum se întîmplă îndeobşte în veacul luminilor³⁷.

Membri ai unui grup cvasiurban, angajat mai ales în meşteşuguri şi comerţ, românii braşoveni nu agreează, după mărturia cronicarilor, izbucnirile violente, fie de ordin social, fie politic. Problemele conflictuale care ar trebui să rezulte din stratificarea socială a obştii sînt aproape integral diminuate, înlăturate chiar, de contradicţiile economice, politico-naţionale şi religioase ale întregii comunităţi şcheiene cu factorii exogeni ei, ca Magistratul, privilegiaţii Transilvaniei, biserica unită etc. Confruntările armate, războaiele, aducătoare de nesiguranţă şi nestatornicie, improprii pentru viaţa economică, sînt condamnate. Astfel, după relatarea unui conflict început de Austria pentru cucerirea Bavariei, în care s-au implicat apoi mai multe state, Radu Duma observă: „O ce răutate iaste vrajba şi pizma, că cîtă chieltuială s-au făcut, nu iaste vreadnică toată Ţara Bavari!“³⁸. Faptul acesta nu i-a împiedicat pe cronicari să disocieze războiul drept, de apărare de războiul purtat pentru deşarte rivalităţi, preamărire, ori nedrepte cuceriri şi nici pe unii braşoveni să participe în tabăra rusă la dese războaie împotriva Imperiului otoman, purtate în veacul al XVIII-lea, războaie al căror teatru de operaţii a fost adesea teritoriul românesc.

Cercetarea, fie şi parţială, a vocabularului social-politic în Scheii Braşovului pune în lumină o comunitate dinamică, dialogînd cu tradiţia şi inovaţia, dar aflată în vizibilă evoluţie, pe parcursul secolului al XVIII-lea, spre asimilarea unor noţiuni din limbajul epocii moderne, care o vor conduce spre implicarea firească în mişcarea Supplex-ului. Argumentaţia şi revendicările cuprinse în variantele din Schei ale Supplexului apar astfel ca o împlinire necesară şi ca o integrare oportună în mişcarea întregii Transilvanii româneşti, după ce, mai bine de un secol, românii braşoveni s-au pregătit prin acţiuni locale pentru un asemenea act.

Cereri cuprinse în Supplex (1. ştergerea „numirilor“ „pizmuitoare“ de „primiti“, „suferiţi“ etc., formulate la adresa neamului românesc; 2. concivilitatea pe pămîntul Transilvaniei, alături de „celelalte neamuri“; 3. participarea clerului, nobilimii, norodului „celui slobod“ şi „celui prost“, după contribuţia fiecăruia, la binefacerile publice; 4. reprezentare proporţională cu numărul românilor în funcţiile şi instituţiile publice; 5. denumirea unităţilor administrative după etnicul populaţiei majoritare³⁹ etc.) precum şi argumentaţia bazată pe dreptul isto-

³⁶ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1911, vol. XII, partea I, p. 64.

³⁷ V. Georgescu, *Ideile politice şi iluminismul în Principatele Române (1750—1831)*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1972, p. 88.

³⁸ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1911, vol. XII, partea I, p. 65.

³⁹ A. Răduţiu, L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 100—101.

ric și natural, pe număr și contribuția la susținerea sarcinilor publice, apelul la document etc. se regăsesc în numeroasele acte ale obștii brașovene, chiar dacă forma și conținutul lor nu au amplexat și nivelul de generalizare din Supplex. Între realitățile descoperite de brașoveni prin Supplex se cuvine totuși remarcată una: evidențierea pe bază de documente a romanității românilor, a vechimii și a continuității lor de viață pe acest pământ, depășindu-se astfel faza acelei obsedante „veniri a bolgarilor“ care, și prin concursul unor factori exogeni, se înscrisese insistent în memoria colectivă a comunității din Șchei. Dar și descoperirea latinătății, deși tardivă în Șchei, vine ca un corolar firesc al atitor acțiuni culturale general românești desfășurate la Brașov în evul mediu și în zorile epocii moderne.

Deși procesul de modernizare a unor termeni din vocabularul social-politic românesc începuse încă în veacurile XVII—XVIII⁴⁰, descoperirea prin Supplex a latinătății în Șchei nu duce imediat — ca de altfel și în zonele extracarpătice — la schimbări onomasiologice ale cuvintelor, de exemplu, din *slobozenie* — *slobod* în *libertate* — *liber*, din *norod* în *popor* etc. Modernizarea în formă și sens a unor cuvinte în vocabularul social-politic are loc doar în preajma anului 1848, când influența neologistică franceză în limba română se conjugă cu efervescența revoluționară favorizantă unui asemenea proces⁴¹. O dovadă e faptul că în Transilvania, chiar la 1840, cuvântul *libertate* este puțin răspândit, menținându-se încă vechea formă de *slobozenie*⁴². Cu toate acestea, și termenii de *slobozenie*, *obște*, *drept de cetățenie*, *neam*, *norod*, *țară*, *națion-națiune*, *privileghii* etc. utilizate de comunitatea românească a Șcheilor în veacul al XVIII-lea, demonstrează, prin frecvența folosirii lor și prin îmbogățirea progresivă a sensurilor, că pulsul acestui grup orășenesc bătea în acord cu epoca modernă.

Existența acestui vocabular politic bogat și activ pune în lumină nu numai o „obște“ integrată problemelor Transilvaniei preiluministe și iluministe, ci și ideilor social politice vehiculate în Principatele Române în veacul al XVIII-lea⁴³. O asemenea sincronizare panromânească în veacul al XVIII-lea, ce se pretinde încă studiată la nivel local, explică mai deplin maturizarea conștiinței naționale în „secolul naționalităților“ și lupta pentru unitatea statală a românilor.

IOAN AUREL POP

⁴⁰ K. Bochmann, *Dezvoltarea vocabularului social-politic român între 1840—1850*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, 1970, vol. I, p. 872.

⁴¹ *Ibidem*, p. 873.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ V. Georgescu, *op. cit.*, *passim*.

GESCHICHTLICHE ÜBERLEGUNGEN ZUM POLITISCHEN
SPRACHGEBRAUCH IN ŞCHEII BRAŞOVULUI IM 18.
JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Erforscht man verschiedene Aspekte des politischen Sprachgebrauchs in Scheii Braşovului (Obere Vorstadt von Kronstadt) — Begriffe wie *Freiheit, Gleichheit, Bürgerrecht, Recht auf ein Urteil, Vermögenssteuer, Gemeinschaft, Volksstamm, Volk, Nation, Privilegien, Aufklärung*, usw. werden direkt oder periphrastisch ausgedrückt — kann aufgezeigt werden, dass hier eine rumänische Gemeinschaft existierte, die sich in 18. Jahrhundert den Fragen des Kampfes für wirtschaftliche und politisch-nationale Befreiung in Siebenbürgen verschrieben hat. Die Forderungen der Kronstädter Rumänen (Recht auf freie Gewerbeausübung, politische Gleichheit mit den andern Bewohnern des „Königsbodens“, Selbstverwaltung und kirchliche Autonomie, Gewährung der „illyrischen Privilegien“, Gleichheit der rumänischen Nation mit den anderen Nationen des Fürstentums usw.), erklären ihre Einbeziehung in die politische Bewegung des „Supplex“ in der zweiten Hälfte des aufgeklärten Jahrhunderts und bereiten sie vor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj